

Cilt VIII

İkincikânun 1933

Sayı: 7

DARÜLFÜNUN
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

COĞRAFYA, EDEBİYAT İÇTİMAİYAT, FELSEFE, TARİH,

İki ayda bir neşrolunur

BU SAYIDA

Ahmet Refik, Türk idaresinde Bulgaristan.	1
A. Macit, Cihan petrol sanayiinde bir dönüm noktası.	45
Mustafa Şekip, Oyun dünyası — Oyun ve san'at	65

1933

İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

CİHAN PETROL SANAYİİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI

PETROL BUHRANININ SEBEBİ İSTİHSAL FAZLASIDIR

Cihan petrol sanayiinin maruz kaldığı buhran esas itibarile bir istih-sal fazlası buhranıdır; halbuki istihsal fazlası elyevm iktisadî âlemin müteessir olduğu diğer buhranlara nadiren sebep teşkil eder. Petrol için böyle olması ise bu buhrana hususî bir sıfat vermektedir.

Asrımızın son üç on senesi esnasında cihan petrol istihsalı pek çok artmıştır. Ve mühim olanı, 1930 - 1931 buhranına takaddüm eden se-nelerde bu tezayüdün süratli bir seyralmış olmasıdır.

Ton itibarile cihan istihsalı

1901	22 979 394
1911	47 200 508
1916	62 361 029
1921	104 949 993
1926	150 526 604
1929	203 388 502

İstihsalin böyle çabuk bir surette artması Amerika Birleşmiş Dev-letlerinde, Cenubî Amerikada, Romanyada, Rusyada ve diğer memle-ketlerde yeni petrol tarlalarının keşfi sayesinde. Diğer taraftan teknik terakki, şimdiye kadar çıkarılması gayri mümkün addolunan büyük derinliklerden de petrol çekilebilmesine müsait bir vaziyet ihdas etmiştir. 1 500 - 2 000 metre derinliğinde kâin ceplerden, tabakalardan derin ve seri delmeler yardımile artık petrol çıkarılabilmektedir. Yeni istihsal metodlarının kullanılması da - petrolü havi tabakalara hava ve

gaz şırınga etmek - petrol damarları randımanının artmasına mühim bir surette yardım etmiştir.

Modern teknik, çalışacak kol ve icap eden malzeme ile mücehhez birçok memleketlerde petrol istihsalini iki, hatta üç misli arttırabilecek kabiliyettedir. Yeter ki, kuyu açma, işletme ameliyelerine ve ham yağın muamele görmesine sarfedilebilecek para mevcut olsun.

Petrol muamele gördükten sonra, en kıymetlileri karbüran ve makine yağı olarak kullanılan esanslar olmak üzere bir sürü muhtelif mahsuller verir; bu mahsullerden en mühimleri tayyar zuyut ile kuvvei ihtirakiyesi olan yağlar ve başlıca yolların imalinde kullanılan küsbeler ve sairedir.

Evvelce ham petrolden pek az esans alınabiliyordu: muamele gören petrol hacminin yüzde 5'i veya 10'u. Bu miktar 1910 senesinden evvel dünyada mevcut bir avuç otomobil için kâfi geliyordu. O zamandanberi vaziyet pek çok değişmiştir. Harpten evvel 2 milyon olan otomobil miktarı 1919 da 8 859 394 ü buldu. Bu miktar da pek çabuk aşıldı. 1930 senesinde bütün dünyada otomobil ve kamyonların miktarı 35 603 176 yı buldu [1]. Bu muazzam motörlü araba kütlesi hadsiz hesapsız miktarda karbüran'a mühtaçtır. Ham petrolü tasfiye sanayinde son beş sene zarfında elde edilen tekâmül sayesinde bütün esans talepleri tatmin edilmektedir.

Esanslar verimi bilhassa "craking" (tazyik ve yüksek sühnet tah-tında petrolün muamele görmesi) in istimalinin umumileşmesinden sonra artmıştır; bu verim (randıman) Amerika Birleşmiş Devletlerinde 1914 te, muamele gören petrolün yüzde 18,2 si idi. Bu nisbet 1920 de yüzde 20 ye, 1923 te yüzde 30 a ve 1929 da yüzde 39,4 e ve 1930 da nihayet 42 ye fırlamıştır.

Binaenaleyh petrol istihsalinin artması ve petrolden istihsal olunan esans yüzdesinin tezayüdü tesiri müştereki esans istihsalinin pekçok bir derecede artmasını mucip oldu.

Amerika Birleşmiş Devletlerinde esans istihsalı aşağıdaki cetvelde görüleceği veçhüzere pekçok artmıştır (fıçı itibarile):

[1] Otomobilin sirkülasyonda oynadığı rol hakkında tenevvür etmek isteyenler temmuz - eylül 1930 tarihli ve 4 numaralı Edebiyat Mecmuasındaki *Demiryolu ve yol* adlı makaleme (sahife 267 - 290) müracaat edebilirler

1918	85 007 000
1921	122 704 000
1926	299 734 000
1929	435 078 000

1918 ile 1929 seneleri arasında ham petrolün istihsalı üç mislini bulmadığı halde esans istihsalı dört misli artmıştır:

1918	356 000 000
1921	473 000 000
1926	770 874 000
1929	1 007 323 000

Esans istihsalinin bu inkişafı Amerika pazarının ihtiyaçlarından pek çok fazla idi; bu yüzden stok mal artmağa başladı ve 1929 senesi nihayetinde 43 milyon fıçıyı buldu (beş milyon ton). Ham petrol stokları ise aynı sene zarfında 428 milyon fıçıyı aştı. 1919 - 1929 on yıllığı esnasında (dekat mukabili on yıllık dedim) petrol mahsulâtının bütün stokları 3 mislini aştı (26 milyondan 90 milyona) ve bu hal stoklama masraflarına tahammül etmeğe mecbur kalan sanayii büyük ziyanlara soktu.

Azîm miktarda petrolün depolarda muhafazası gerek tasfiyecilere ve gerekse tücarlara pek pahalıya mal oluyordu. Ve bu depolama mahsuleri pahalandırıyor ve pek mühim sermayelerin, tamamiye lüzumsuz depoların (reservuar) inşasına kapatılmasını mucip oluyordu. Bu nokta üzerinde daha fazla ısrara lüzum görmiyoruz.

Diğer taraftan dünya pazarlarındaki rekabet satış fiyatlarının düşmesini tevlit ediyordu; Amerikalılar ve Romanyalılar, Hollandalılar ve Ruslar en muhtelif pazarlarda uzun uzun fiyat mücadelelerine girişiyorlardı: Almanyada, İngilterede, Hindistanda ve sairede... Amerika Birleşmiş Devletleri ihracat marşesinde, 1927 - 1928 senelerinde galonu 14 - 16 sent olan esans 1929 da 10 sente, 1930 da 8,9 sente ve nihayet 1931 de 3,75 sente düşmüştür. Amerika Birleşmiş Devletlerinin dahilî pazarında esans fiyatları 1927 deki 20 sentten 1930 - 1931 de 14,5 sente gerilemiştir. Ham petrolün fiyatı (Mid - Continent 36 Bé) 1929 senesi

başındaki 1 dolar 99 dan 1930 da 1 dolar 45 e ve 1931 ikinci kânununda 0 dolar 95 e ve nihayet 1931 ortalarında 20 - 33 sente düşmüştür.

Bu tabiatile diğer petrol mahsullerini de sarsmaktan hâli kalmadı ve bunlar da 1927 - 1928 deki fiatlarına nisbetle 2, 3 ve hatta 4 derece fiat sukutuna uğradılar.

FIATLAR MESELESİ

Petrol mahsullerinin bu kıymetten düşmesi, Şimalî Amerikada ve meselâ Venezüella'da, Hindistan gibi bazı memleketlerde petrol istih-salcileri istihsalı tahdit etmemiş olsalardı daha mühim olurdu [1]. Filhakika Amerika petrol tarlalarının istihsalı bugünkü istihsellerinden iki üç defa daha fazla olabilirdi; şayet bu tarlalar bütün kabiliyetleri ile tam randımanlarını vermiş olsalardı marşeyi tamamen boğacak olan bu halin ne gibi neticeler verebileceğini tahmine bile çalışmak imkân-sız olurdu.

Tahdit tedbirleri, hükûmet ve Amerika Birleşmiş Devletleri divanı âlisi tarafından ekseriya tutulan ve iltizam edilen petrol istihsalcileri ve mahallî hükûmet erkânı tarafından 1930 senesinden itibaren ittihaz olunmuştu. Sahaları dahilinde petrol tarlaları bulunan hükûmetlerin valileri de, "demiryolları komisyonları" denilen mahallî tahdit komis-yonlarının selâhiyetlerini takviye ve istihsal fazlasını durdurmak idârî basit tedbirlerle temin edilemiyen mıntakalarda örfî idare ilânı suretle-rile istihsalin azaltılmasına yardım etmişlerdir. Şarkta Texas'da Oklaha-ma'da 1931 de ittihaz olunan tedbirler daha unutulmamıştır.

Bu tedbirler neticesinde Amerika Birleşmiş Devletlerinde petrol istihsalı 1929 daki 1 007 323 000 fıçıdan 1930 da 898 011 000 ve 1931 de 856 924 000 fıçıya düşmüştür.

1930 - 1931 seneleri esnasında istihsalin Venezüellada, Meksikada, Hindistanda, Kolombiada, Peruda da mühim tenezzüllerine şahit olduk. Şayet Ruslar, Romanyalılar, İranlılar ve Arjantinliler istihsellerini art-tırmakta devam etmese idiler dünya istihsalı daha ziyade azalacaktı.

[1] Bu bapta daha ziyade malûmat edinmek için Fakülte Mecmuasının mayıs 1932 nüshasındaki *Beynelmilel ekonominin coğrafî yeni safhaları* adlı yazımın 80, 81, 82 inci sahifelerine müracaat olunabilir.

Mamafih 1930 ve 1931 de tatbik edilen tahdit tedbirleri, kısmî bile olsa, umumî istihsalin ve muhtelif memleketlerde petrol mahsulünün stoklarının azalması suretlerinde tecelli etmiştir.

Amerika İstihsalindeki bu azalma Amerika Birleşmiş Devletleri sanayii için katiyen zarurî idi. Zira bu tahdit yapılmasaydı bu devletin petrol sanayiini bekliyen akibet herhalde elîm olurdu. 1931 senesi esnasında Texas da ham petrolün fiyatı fıçı başına 10 sente kadar düştü, halbuki bir fıçı ham petrolün mahallinde hesap edilen maliyet fiyatı 1 dolar 9 idi. 1931 de ham petrolün vasatî satış fiyatı bu petrolün maliyet fiyatından 40 sent aşağı idi; işte bu sene esnasında Amerika petrol istihracı sanayii bu yüzden 340 milyon dolar ziyana maruz kaldı.

Ham petrol ve tasfiye görmüş mahsuller üzerine olan bu ziyan (buna tasfiyedeki ziyan da binecektir) daha petrol şirketlerinin pilânço ve gelirleri üzerinde bütün aksini göstermemiş olmakla beraber şimdiden elli kadar Amerika şirketi iflâs etmiştir ve bu sanayie yatırılmış olan bütün sermayelerin yüzde 70 ini temsil eden 27 şirketten 10 u 1931 senesi esnasında kâr yerine ziyan etmişlerdir; 4 137 milyon dolarlık bir sermaye üzerinden edilen ziyanın umumî yekûnu 114 443 099 dolara çıkmaktadır.

Amerika istihsali üzerine yapılan bu şiddetli azaltma tazyikî neticesinde 1932 de dahilde vaziyet hissölunacak derecede iyileşmiştir: ham petrol stokları 29 700 000 fıçı azalmıştır; on iki ay içinde (31 mart 1931 den 31 mart 1932 ye kadar) 401 milyon fıçıdan 371 milyon fıçıya inmiştir; ham petrolün vasatî fiyatı 1932 sensî mayıs nihayetinde, 1931 senesinin aynı tarihindeki fiattan (84 sent) biraz yüksek idi (99 sent) (başlıca on mühim petrol tarlasındaki fiyatlar); esans'ın tasfiyehanelerde satış fiyatı geçen senenin 4,12 senti yerine 5,44 sentte tutundu.

Mamafih iktisadî buhran vahimleşiyordu ve petrol istihlâkine dokunmamazlık edemezdi: iktisadî faaliyetin ağırlaşması, işsizlik, gelirin tenezzülü otomobil sirkülâsyonunu, bahrî trafiği ve sınaî tesisatta yanan ve makine yağlayan züyutun kullanılmasını oldukça müteessir etmiştir.

Yeni otomobil inşası azalmaktadır. Binlerce motörlü araba âtıl bir haldedir; halk zaten içinde bir şey kalmayan kesesinin ağzını kısmış-

tır, artık eskisi gibi kolaylıkla para sarfetmemektedir. Sanayi ağır ağır (au relanti) yürümektedir; artık aynı miktarda züyuta ihtiyaç hissolunmamaktadır; bir taraftan teknik terakki dahi, makine ve cihazların ıslahı neticesi olarak züyut talebinin azalmasına yardım etmektedir.

Buhran her tarafta hükmünü icra etmektedir; yalnız, biraz yukarıda da gördüğümüz gibi, Amerika Birleşmiş Devletlerinde istihsal hemen hemen talebin azalması nisbetinde azalmıştır; halbuki diğer petrol memleketlerinde istihlâkin azalmasına rağmen istihsal çoğalmakta devam etmiştir.

Amerika petrol mahsulü ihracatı da, talebin bu azalmasından ve başlıca müstehlik devletlerin pazarlarında ecnebi petrolünün Amerika petrolüne yaptığı rekabet yüzünden müteessir olmuştur. 1931 de petrol ihracatının kıymeti evvelki senelerin yarısına indi ve ihraç olunan miktar 1930 daki 18 milyon tondan 1931 de 14 milyon tona düştü. Birçok memleketler petrol istihlâklerini azalttılar; diğerleri Amerika malı petrol yerine kısmen Amerika malından daha ucuz satılan Romanya ve Rusya petrolünü ikame ettiler.

Amerika Birleşmiş Devletleri petrol ihracatcısı bir memleket sıftaile cihan pazarlarında küsufa uğramaktadır. Ve petrol bu memlekette vazolunan yeni rüsumdan dolayı bu küsuf büsbütün artmakta gecikmiyecektir. Cihan petrol sanayiinin, kat'î bir dönüm noktasına ulaştığı şu esnada dünyanın en büyük petrol istihsalcisi ve hatırı sayılır ihracatcısı olan Amerika Birleşmiş Devletlerinin cihan piyasalarında maruz kaldığı şu sıkıntı bize bu devrin en bariz vakıalarından biri gibi görünmektedir.

AMERİKA BİRLEŞMİŞ DEVLETLERİNİN DÜNYA PAZARLARI ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Burada cihan petrol marşesi üzerinde Amerika Birleşmiş Devletlerinin rolünü tahlile mecburuz.

İstihsalci muhtelif memleketlerin cihan pazarı üzerinde oynadığı rolü iyice kavrayabilmek için bu memleketlerin sadece istihsal miktarlarını öğrenmek kâfi değildir; bunların içinde, dahilî pazarında istih-

salının mühim bir miktarını sarfeden ve binaenaleyh cihan pazarı üzerindeki tesirleri, cihan petrol istihsalinde tuttukları mühim mevkiden çok aşağı olanları vardır. (Amerika Birleşmiş Devletleri gibi).

Diğer taraftan, Vnezuella, Kolombia, İran, Hindistan gibi bazı memleketler sadece ihracat için petrol istihsal ederler. Maamafih hali hâzırda vaziyet başka ve çok mühim bir manzara daha irae etmektedir. Buhran zamanında istihlâk azaldığı ve muhtelif memleketler petrol istihsellerini kısmak zaruretinde kaldıkları halde bazı diğer memleketler ne yapup edüp istihsellerini ve petrol mhasulleri ihracatını çoğaltmağa muvaffak olmuşlardır. Bunların bu hali, cihan pazarının vaziyetini vahimleştirdiği gibi fiatların sukutunu da gayri kabili içtinap bir hale getirmiştir.

Binaenaleyh cihan istihsal ve ihracatında hâsıl olan değişiklikleri kayıt ve son sene esnasında artan faaliyetlerinden dolayı talihsiz rakiplerinin şiddetli itab ve serzenişlerine maruz kalan memleketleri tesbit lâzımgelmektedir.

Bu kabil memleketlerin (Romanya gibi) cihan petrol sahnesindeki rollerinin ve cihan ihracatındaki hisselerinin hissölunacak bir derece artmış olacağı gayet bedihidir.

Mevkilerinin tezayüt eden ehemmiyetinden bu memleketler acaba nasıl bir istifade temin edebilirler?

Bu memleketler şayet petrol âleminde işgal ettikleri mevkiin hakikî ehemmiyetini müdrük iseler şüphesiz kendilerine müsbet bir hatrı hareket çizerler ve hali hâzırdaki vaziyetlerinin kenlilerine bahşettiği istifadeden hertürlü menfaati temin etmeğe çalışırlar. Böylece bir hatrı hareket, bazı mertebe bir açık ve uzağı görüş v bu kabil bir memleketin sanayiinde mevcut başlıca grupmanlar arasında bir intisakı tam talep eder.

Bilâkis, kıymetli petrol, dünya istihsalinde asgarî bir yüzdeyi temsil eden ve fakat batmalarile cihan petrol sanayiinin umumunu hesapsız ziyanlara sokan şaşırılmış satıcılar tarafından ölü fiata satılırken, bugünkü vaziyeti sürdürmek bunu yapanlar için dahi, mademki kendileri de bu tarz bir tavrı hareketten hiçbir menfaat elde edemiyeceklerdir, en-camı hiç te hayırlı olmıyan bir şeye devam etmek demektir.

MÜSTAHSİL MEMLEKETLER

Şimdi petrol istihsal ve istihlâk eden memleketleri gözden geçirelim. Amerika Birleşmiş Devletlerinin cihan petrol ticaretindeki hakikî rolünü tesbit oldukça güçtür; bu memleket büyük bir petrol ithalâtçısı idi (daha doğrusu ithalât petrollerine rüsum vaz'ından evvel ithalâtçılarından biri idi). Amerika Birleşmiş Devletleri petrol mahsullerinin ihracatçısı sıfatıyla diinya petrol ticaretinde ithalâtçı sıfatıyla oynadığı rolden daha mühim rol oynamaktadır. Cihan pazarında Amerika sanayinin rolünü sadece Amerika ithalâtı ile ihracan arasındaki farka nazaran tahmin acaba şayanı kabul miidir? 1931 de 116 546 000 fıçı ihraçat ve 85 815 000 fıçı ithalât yapan Amerika Birleşmiş Devletlerinin rolünün bu ikisi arasındaki farktan yani 30 749 000 fıçıdan ibaret olduğunu söylemekle iktifa mümkün miidir?

Biz böyle düşünmüyoruz. Biitiin cihandaki azîm teşkilâtla Amerika petrol ihracatının manidar ehemmiyeti Rusyamn, Romanyanın ve İranın ihracatından az olan kuru bir rakam ile ifade olunamaz. Bunu böyle ifadeye kalkışmak Amerika Birleşmiş Devletlerinin cihan petrol ticaretinde oynadığı rolü küsültücü bariz bir hataya düşmek demektir.

Bizce, dünya pazarı üzerinde Amerika petroliiniin oynamaya namzet olduğu rolü, ancak, Amerika tarafından ihraç edilen petrol mahsullerini veren ham petroliin menşei neresi olursa olsun bu memleket ihracatının heyeti umumiyesi tebarüz ettirebilir.

Miktar itibarile cihan petrol ihracatsnda birinci mevkii tutan Venezüella için vaziyet tamamiyle aksinedir. Bu memleket, Curaçao ve Aruba ve bilhassa Amerika Birleşmiş Devletleri tasfiyehanelerinde müamele goren pekçok ham petrol ihraç etmektedir.

Bu memleketin istihsal kumpanyalarının cihana petrol tevziini temin için hiçbir teşkilâtı yoktur, bunların sürümünü biyyik Amerikan ve İngiliz kumpanyaları temin eder. Demek ki, hakikatte Venezüella'nın cihan petrol ticaretinde oynadığı rol, kendi petrol ihracatının (ham) ifade ettiği rakamın ehemmiyetine hiç te miivazi değildir.

Amerika Birleşmiş Devletlerinde ithalât petroliine yeni rüsumun vaz'ından dolayı olabilirki Venezüella'da vaziyet değişebilir ve Vene-

züella ihracata hasrettiği ham petrolün daha çok bir kısmını kendisi tasfiyeye kalkar, fakat bundan dolayı Venezüella tarafından oynanan rolün ehemmiyetlenmesi şüpheli gibi görünmektedir; zira bu petrolü işliyecek olanlar yine vaktile bunu Amerika Birleşmiş Devletlerinde tasfiye etmiş olan aynı Şimalî Amerika kumpanyalarıdır. Sadece tasfiye yerleri değişmiştir demektir. Aynı suretle Meksikanın, İranın ve bilhassa Kolombiyanın cihan petrol ticaretindeki hakikî rolleri bu memleketlerin dünya pazarına verdikleri ham petrolün miktarı ile ifade oluna bilmekten pek uzaktır. Serbest pazara çıkardıkları miktar, ihracatlarının kısmı azamı bu memleketlerin istihsalini ellerinde tutan Şimalî - Amerika ve İngiliz - Hollanda kumpanyaları tarafından yutulduğundan dolayı pek ehemmiyetsizdir. Bu memleketlerin ve Felemenk Hindistanının ve Trinite'nin cihan petrol ticareti üzerinde tesirleri pek azdır denebilir; bilâkis bu ticaret üzerine müessir olanlar demindenberi saydığımız memleketlerde istihsalı temin eden ve bu memleketlerin ham petrolünü işliyen ve bunları dünyaya tevzi eden asıl büyük kumpanyalardır.

Rusyanın ve bir dereceye kadar Romanyanın bu husustaki rolleri büsbütün başkadır, bunlar büyük kumpanyaların kontrölü altında olmayan serbest pazarları (marşe) beslerler. Bu memleketlerin edindikleri bütün ehemmiyet ve cihan pazarını inhizama uğratmaktaki iktidarlari işte hep buradan gelmektedir.

Petrol sanayiinin, içinde çırpınmakta olduğu hali hâzır buhranına bir hal çaresi bulmak kaygusile cihan büyük petrol kumpanyalarının zaman ilcaatile serbest petrol pazarının başlıca müteahhitleri olmuş olan (hakikatte serbest pazar, büyük kumpanyaların hâkim değilse de faik bir rol oynadıkları cihan pazarının ancak bir kısmıdır) bu iki memleketin mümessillerine müracaat etmiş bulunmaları gayet tabiidir.

İSTİHLÂK

Şimdilik bize lâzım olan şey, cihan pazarının petrol cihetinden olan beslenişinde muhtelif memleketlerin iştirakini tesbittir. Evvelâ son iki sene için cihan petrol istihsalinin mukayeseli ve istihsalci ve ihra-

catçı başlıca on bir memlekette herbirinin bu umumî istihsaldeki yüzde nisbetini gösteren bir cetvel yaptık. En yeni tahminlere dayanmakla beraber, verdiğimiz rakamlar muhtelif memleketlerin istatistikleri tarafından kullanılan ölçü vahidi kıyasilerinin tenevvüünden meydana gelen gayri kabili icinap farklardan dolayı belki de biraz sakattır.

Başlıca memleketler tarafından yapılan petrol istihsalı

(Bin ton hesabile)

	1931	%	1930	%
Amerika Birleşmiş Devletleri. . .	116 317	61.3	126 686	63.3
Rusya	22 335	11.8	18 875	9.4
Venezüella	17 304	9.2	20 191	10.1
Romanya	6 657	3.5	5 744	2.8
İran	6 440	3.4	5 797	2.9
Meksika	5 043	2.7	6 044	3.0
Felemenk Hindistanı	4 520	2.4	5 332	2.7
Kolombiya	2 537	1.3	2 830	1.4
Trinidad	1 491	0.8	1 450	0.7
Peru	1 365	0.7	1 683	0.8
Lehistan	630	0.3	662	0.3
<i>Yekûn</i>	189 869	97.4	199 957	97.4

1931 de yalnız Rusya, Romanya, İran Trinidad istihsellerini arttırmışlardır, bilâkis bütün diğer istihsalcilerin bazılarının hasılatında, oldukça mühim bir azalma meşhuttur.

Bu yazının başında da söylediğimiz veçhüzere, bir memleketin cihan piyasasında oynadığı rol hakkında bir fikir edinmek için o memleketin yalnızca istihsalini bilmek kâfi değildir. Cihan petrol ihracatı hakkında bir cetvel yapmak bir istihsal cetveli yapmaktan daha zordur. Böyle bir cetvelin tertibi esnasında, gerek bütün memleketlerin umumî ihracatı çıkarılırken petrol mahsulleri miktarını iki defa hesaplamak ve gerekse aynı zamanda, kolayca muvasalede bulunabildikleri komşularından veya memleketlerden petrol satın alan büyük ihracatçıların ci-

han pazarındaki rollerini ufaltmak suretile cihan ihracatını yanlış ve sıhatsız bir tarzda irae etmek hatalarına düşmek varittir.

Aşağıdaki ihracat tablosunu yapmak için, biz, aynı zamanda icap eden bütün kuyudu ihtiraziye ve ihtiyatiyeyi nazarı dikkate alarak birinci metodu kabul ettik.

Başlıca petrol memleketlerinin ihracat ticareti yaptığımız dikkatli tahminlere göre aşağıdaki şekilde tecelli etmektedir.

Başlıca memleketler tarafından yapılan petrol ihracatı

(Bin ton hesabile)

	1931	%	1930	%
Amerika Birleşmiş Devletleri. . .	15,500	26.0	19,500	28.8
Venezüella	16,200	27.3	20,400	30.2
Rusya	5,350	9.0	4,850	7.2
İran	6,000	10.1	5,670	8.4
Romanya	4,670	7.8	3,850	5.7
Meksika	3,215	5.4	3,850	5.7
Felemenk Hindistanı	3,900	6.6	4,500	6.7
Kolombiya	2,430	4.1	2,730	4.0
Trinidad	1,240	2.1	1,300	1.9
Peru	720	1.2	800	1.2
Lehistan	220	0.4	192	0.2
<i>Yekûn</i>	<u>59,045</u>	<u>100.0</u>	<u>67,642</u>	<u>100.0</u>

Venezüellanın Kolombiyanın ve Meksikanın ihracatı bir dereceye kadar Amerika Birleşmiş Devletlerine sevkolunmuştur; badehu Şimalî Amerika tasfiyehanelerinde muamele gören bu petrol muhtelif talî mahsuller şeklinde kısmen yeniden ihraç olunmuş ve bu suretle Amerika Birleşmiş Devletlerinin ihracatı meyanına girmiştir. 1931 de Amerika Birleşmiş Devletleri 46 735 000 fıçı ham petrol ve 38 780 000 fıçı da petrol mahsulâtı ithal etmiş olduğundan, tekrar ihraç edilen miktar ile, ihracat tablomuzda iki defa hesap edilen kısım hakkında bir fikir edinebiliriz. Tamam görünmek için tablomuzda meselâ: hatırı sayılır bir ihracatı olan Büyük-Britanya ile yirmi, otuz bin ton madenî yağ

ihraç eden Almanyanın da yer alması icap ederdi. Faakt biz cetvelimizde sadece aynı zamanda istihsalci olan ihracatçıları göstermek istediğimizdendir ki, Büyük-Britanya, Almanya vesaire gibi ihracatçıları kale alamadık.

ı Bu son cetvelimizi iyice tetkik edersek cihan marşesinin Petrol ile beslenmesinde Romanya, Rusya gibi memleketlerin oynadığı mühim rol hemen nazarımıza takılır; daha manidar olan şey, bu iki memleketin, biraz yukarıda da söylediğimiz veçhüzere, arz ile talep beynindeki mütevali çarpışmalar neticesinde, petrol mahsullerinin umumî cihan fiatlarının takarrür ettiği serbest marşenin mühim bir kısmını beslemeleridir.

Cihanda petrol ticareti istatistiklerinin tahlili, bize, petrol mahsullerini istihlâk eden başlıca memleketleri tebarüz ettirmek gibi bir fırsat bahşeder; bu memleketler: Avrupada: Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya; Amerikada: (Amerika Birleşmiş Devletleri müstesna) Kanada, Arjantin (Arjentine), Meksika; Asyada: Japonya, Hindistan, Çindir.

Avrupa senede aşağı yukarı 26 milyon tonsarfeder; Lâtin-Amerikası hiç olmazsa 9 milyon; Asya: 7 - 8 milyon ; Avusturalya 2 - 3 milyon; Afrika: 1 milyondan fazla. Cihanın en mühim marşesine gelince - Amerika Birleşmiş Devletleri demek istiyoruz - burası dahilî piyasasında 110 milyon ton ve gemileri için de 7-8 milyon ton sarfiyatta bulunur.

Binaenaleyh cihan marşesini besleyen petrolün umumî bir cetvelini tanzim edebiliriz.

1931 SENESİ

(Milyon ton hesabı)

Cihan petrol istihsali	190
Ham petrol ihracatı (transit dahil)	60
Safî ihracat	48

Petrol ithalâtı

Avrupa	26
Asya	8
Afrika	2
Amerika (Lâtin Amerikası)	10
Ostrâlazya	2
<i>Yekûn</i>	48

Petrol istihlâki

Amerika Birleşmiş Devletleri	118
Rusya	17
Romanya	2
Diğer müstakil memleketler	5
<i>Yekûn</i>	142
Cihan istihlâki	190

Bugün cihan petrol istihsal ve istihlâkinin ne tarzda müvazeneleştiği görülüyor.

Tahmini olmak ve kat'î bir sıhhat ifade etmek iddiasında bulunmamakla beraber bu tablo, bize, cihan marşesinde dünya petrol sanayiinin başlıca müşterileri tarafından oynanan rolü tasarlamak imkânını verir. Bu tablo üzerinde gösterilen istihlâk, her memleketin içinde sarfolunan petrol mahsulleri ile limanda gemilere verilenlerin heyeti umumiyesini ihtiva etmektedir.

Avrupa piyasasının bizi ön safta alâkadar eden bir piyasa olması hasebile Avrupanın petrol cihetinden beslenişinin tafsilâtını hususî bir tabloda göstermeği faydalı gördük. Ve Cetvelimiz için aynı zamanda petrol istihsalcisi olmıyan Avrupa memleketlerini intihap ettik: bugünkü istihlâkin bundan evelki sene (1930) ve 1913 senesi rakamlarile mukayesesi, asrımızın ilk iki on senesi esnasında istihlâkin gösterdiği temayülün ve 1931 senesinde meşhut olan ricatin sarih bir surette meydana çıkmasına yardım etmiştir:

Avrupada petrol mahsulleri istihlâki

(Türkiye ve Mısır dahildir)

Memleket	1913		1930		1931	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%
Büyük Britanya	1 894 868	27.1	8 974 053	34.1	8 197 156	32.2
Fransa	862 373	12.4	3 549 092	13.5	4 049 024	15.9
Almanya	1 457 297	20.8	3 337 334	12.7	3 073 930	12.1
İtalya	297 305	4.0	1 435 780	5.5	1 494 373	5.9
Felemenk	441 291	6.3	1 010 483	3.8	1 119 721	4.4
Belçika	412 309	5.9	542 666	2.1	785 321	3.0
İsveç	169 697	2.5	617 823	2.3	658 105	2.6
Danimarka	156 479	2.2	603 134	2.3	642 663	2.5
Mısır	200 000	2.9	559 630	2.1	562 609	2.2
Çekoslovakya	[¹]	[¹]	403 005	1.5	382 746	1.5
Yugoslavya	—	—	183 778	0.7	94 433	0.4
Avusturya	250 000	3.6	303 845	1.2	299 117	1.2
Macaristan	[¹]	[¹]	259 390	1.0	165 280	0.7
İsviçre	130 000	1.8	209 269	0.8	333 138	1.2
Norveç	87 813	1.2	272 616	1.0	320 776	1.2
Fineandiya	47 031	0.6	158 181	0.6	110 353	0.4
Türkiye	75 000	1.0	94 170	0.3	90 236	0.3
Bulgaristan	15 000	0.2	73 990	0.3	74 839	0.2
Diğer memleketler [²] ve vapurların istihlâki.	521 537	7.5	3 754 761	14.2	3 046 180	12.0
<i>Yekûn</i>	7 000 000		26 343 000		25 500 000	

Petrol cihan istihsalinin seyrini takip ederken istihsal fazlası buhranına rağmen Rusya, Romanya, İran gibi bazı memleketlerin, istihsal ve ihracatlarını, petrolden bu devletlerin çektikleri varidat üzerine menfi tesir yapmasına rağmen, artırmaktan fariğ olmadıklarını görüyoruz. Meselâ bu memleketlerin petrol ihracatı, petrolün mübadele-

[¹] 1913 te Avusturya yekûnuna dahil.

[²] İspanya dahil. 1913 te İspanya 75 000, 1930 da 656 346 ve 1931 de 718 477 ton petrol mahsulâtı istihlâk etmiştir.

sinden memlekete giren paranın mukayesesinden çıkan netice gayet müfittir. Romanya 1932 senesinin ilk üç ayı esnasında ihraç ettiği petrol miktarını 1931 senesinin aynı aylarında ihraç ettiği miktara nisbeten yüzde 8 arttırdığı halde ihracatının kıymetinin yüzde 12 tenezzül ettiğine şahit olmuştur.

Şayet, millî menfaat, aynı zamanda memleket zenginliğinin istismarı da demek olan petrol istihsalinin çoğaltılmasını âmir ise ihracatı boyuna kontrolsuz arttırmak daima akilâne bir iş olmasa gerektir: teşkilâtını kaybetmiş olan cihan marşesinde fiatların sukutu, tenezzülü, istihsalden temin olunan terakkiden mütevellit kârı, menfaati hiçe indirebilir.

Cihan marşesini temizlemek ve marşeye nefes aldirmek için Amerikalıların sarfettiği gayretlerin, diğer başlıca müstahsiller aynı hattı hareketi takip etmek niyetini izhar etmedikçe, boş olduğunu gördük. Binaenaleyh Amerika şirketleri ya şimdiye kadar mahsullerile hâkim oldukları piyasalardan kovulacaklar veyahut ta bütün cihan piyasalarında nihayet galibi de mağlûbu da batıracak ve mahvedecek olan misilsiz bir rekabete girişmeğe mecbur kalacaklardır. Bilâhare bu mücadele neticesinde büyük kumpanyalar küçüklerini yuttuktan ve cihan piyasasının biricik hâkimleri kaldıktan sonra, müstehliklerin evelki rekabete ve petrol satıcılarının birbirleriyle didişmelerine bir gün gelipte teessüf etmeleri ihtimal dahilindedir.

Cihan petrol sanayiinin, piyasanın hâkimi gibi de telâkki edilebilecek olan, bu zümreleri acaba kimlerdir?

Royal Dutch Shell grubu petrol sanayiinde ve cihan ticaretinde birinci mevkii işgal eder; bu zümrenin petrol istihsalı senede 20 milyon tonu geçer; 1930 senesi için bu istihsal 24 milyon tonu bulmuş idi. *Anglo Persian Co.* senevî 6 600 000 ton petrol istihsal eder.

Standard Oil grubunun başlıca şirketlerinin istihsalı berveçhi atı rakamlar etrafında oynar: *Standard New-Jersey* senede 100 milyon fıçı (14 300 000 ton); *Standard Kalifornia*, 60 milyon fıçı; *Socony Vacuum*, 85 milyon fıçı; bu şirketlerin ehemmiyeti, sadece ham petrol istihsallerinin miktarile ölçülmemek icap eder: bu şirketler tasfiyehanelerin, petrol ticaretinin, Amerika Birleşmiş Devletlerinde petrol nakliyatının

mühim bir kısmını ellerinde tutarlar ve bundan başka mahsullerini tevzi için bütün dünyada fevkalâde münkeşif bir teşkilât sahibidirler.

Cihan petrol sanayiinin büyük zümreleri tarafından piyasada oynanan rol aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir. Bu cetvel 1930 da petrolcü zümreler tarafından ihraç olunan petrol miktarını irae etmektedir.

Şunu da hatırlatalım ki, bu 1930 senesi için cihan ihracatını 67 milyon ton tahminledik:

	TON
Amerika istihsalcileri ve tasfiyecileri	19 500 000
Royal Dutch (A. B. D. hariç) [1].	18 000 000
Standard Indiana (A. B. D. hariç)	6 500 000
Standard New Jersey (A. B. D. hariç)	5 500 000
Gulf Oil Company (A. B. D. hariç)	2 500 000
A. B. D. haricinde diğer Amerika grupları.	1 500 000
Anglo-Persian Oil Company	6 600 000
R. S. S. C. İ. (Rusya)	4 850 000
Romanya müstakillerinin ihracatı	2 200 000
Polonya müstakillerinin ihracatı	200 000
Yekûn	67 750 000

Varidat membaları ehemmiyetlerini daha muhafaza etmekle beraber buhran başlıca şirketlerin gelirlerini musaplamış ve ticaretin esaslarını, - temelini, sermayenin kârını ve reproduksiyonu - tahrip etmiş ve halile petrol esham ve tahvilâtının azîm bir surette düşmesini mucip olmuştur. Söylediklerimizin bir delili olmak üzere, aşağıya, mühim bazı şirketlerin aksiyonlarının 1931 ve 1932 seneleri bidayetindeki piyasa vaziyetlerinin mukayeseli bir cetvelini dercediyoruz:

	1932 başlangıcı	1931 başı
Standard Oil of New-Jersey	27 7/8	46 5/8
Standard of Kaliforniya.	24 1/4	43 1/2
Royal Dutch	13	23 5/8
Schell Transport	1 5/8	3 17/32
Anglo-Persian	2 1/3	29

[1] Amerika Birleşmiş Devletleri.

-Petrol sanayii bu hale nasıl karşı koyacaktır? Bu sanayi fiat sukutlarının ve istihsal fazlasının sürüklediği çıkmazdan nasıl kurtarılabilir? İktisadî buhran esnasında şüphesiz talebin artması düşünülemez, binaenaleyh başka çıkar yolları aramak icap ediyordu.

İki çıkar yol mevcuttur kanaatindeyiz: ya en zaiflere pes dedirtinciye kadar ve bunlara meydanı terkettirinciye kadar mücadeleye devam etmek veya anlaşıp piyasaları pay ve istihsal ve ihracatı tahdit etmek ve bu suretle cihan petrol sanayiine yeniden bir şekil vermek.

Bu son zamanlarda cihan petrol sanayiinin yeniden şekillenmesi hakkında müteaddit projelere vücut veren ve bunlara ilhamda bulunan sonsuz mücadele yerine bu anlaşma fikridir ve 1932 senesinde biri *New-York* ta ve diğeri *Paris* te toplanan beynelmilel iki konferans bu anlaşmayı tahakkuk ettirmek gayesini kuvveden file çıkarmak içindi.

Royal Dutch kumpanyasının direktörü M. Kessler, petrol buhranı meselesinin tanziminin ancak alâkadar sanayiciler beyninde bir itilâf vücade getirmekle mümkün olabileceği kanaatindedir ve bu bapta beynelmilel bir anlaşmaya esas teşkil edebilecek bir plân dahi hazırlamıştır.

İlk şekilde Kessler plânının neden ibaret olduğunu iki kelime ile söyleyelim. Amerika Birleşmiş Devletlerindeki, Venezüelladaki, Romanyadaki petrol sanayicileri petrol meselesinde bir teşriki mesaiye varabilmek için, beynelmilel bir konferansa kendi namlarına icrayı harekete selâhiyettar mümessiller intihap edeceklerdir.

Bu memleketlerin sanayicileri, hükûmetlerinden, yeni kuyular açmak yasağını istihsal veya hiç olmazsa, petrol hasılâtı, beynelmilel konferans tarafından tesbit edilecek olan asgarî miktarı geçtikçe, kuyu açmanın bir resme tâbi tutulmasını temin etmelidirler. Bu itilâftan müteessir olacak olan petrol istihsalcilerine tazminat verebilmek için de, Kessler plânının tatbiki neticesinde istihsalin tenezzülünden mütevellit fiat fırlamasından istifade edecek olan sanayicilerin vereceği muayyen bir para ile beslenecek olan bir tasarruf sandığı kurulacaktır.

Bu plânın sahibi, diğer müstahsil memleketlerin böyle bir itilâfa iştirakte bir menfaatleri bulunmadığı kanaatle ilk evvelâ sadece üç memlekete müracaat etmiştir; zira diğer istihsalcilerden bazıları (Meksika,

Peru, Lehistan) hasilâtlarını azaltmak üzere idiler, diğer bir kısımları da gerek kuwetli zümreler tarafından kontrol edilmekte olduklarından veya gerekse ihracatlarını zaten arttırmak imkânsızlığında bulunduklarından (Rusya gibi) petrol fiyatının tesbiti hususunda nâzımlık yapmak vaziyetinde değildiler.

Kessler tarafından teklif olunan bu plân, petrol mahsulleri fiyatları bugünkü fiyat üzerinden iki mislini buluncıya kadar mevkii meriyette kalacak ve fiyatlar teklifte musarrah olan nisbeti bulunca (yeni bugünkü fiyatın iki mislini) terkolunacak ve serbest rekabet yeniden sahneye girecekti.

Bu plânın, sanayicilerin vereceği aidata ve ihdası ileri sürülen tasarruf sandığında toplanacak paranın sureti tevziine müteallik teknik teferruatı şimdilik bizi alâkadar etmemektedir.

Petrol sanayiindeki görgüsü münakaşa götürmez bir otorite tarafından yapılan positif yegâne teklif olan bu proje bile gayri kabili iktiham müşküller ile karşılaştı. Bunun üzerine, Kessler, ~~plânını~~ tadile mecbur kaldı.

Amerika Birleşmiş Devletleri kanunu esasisile gayri kabili telif olmasından ve Amerika kanunları tarafından tekeffül edilmiş olay hürriyeti şahsiyeyi doğrudan doğruya tahdit eylemekte bulumasından dolayı bir taraftan bu plâna Amerika sanayicilerinin iltihak etmemeleri ve diğer taraftan da bu projede Rusyanın bulunmaması ve tabiatil Rusların bu teklife muhasım bir cephe almış olmaları bu plânı zaif letmişti. Zaten bu plânda en çok tenkite uğrayan da bu iki şeydi.

Zaten istikbalde cihan marşesinin beslenmesinde Rusyanın oynayacağı rol cihan istihsalinin tahdidini kendisine gaye ittihaz edinmi olan diğer bir plânda nazarı dikkate alınmıştır: bu plân Amerika Birleşmiş Devletlerinin *Oil State Advisory Committée* sinin plânıdır.

Bu proje Rusyaya cihan istihsalinde mühim bir mevki vermişti maamafih bu plân petrol istihsalinin bu tenezzülünü mümkün kılacak olan çarelerle meşgul olmuyordu. O. S. A. C. ye göre aşağıdaki cetvelde musarrah miktarlar 1931, 1934 seneleri için hasilatın azam haddi telâkki olunacaktır (fıçı itibarile günlük vasati).

	1931	1932	1933	1934
Cihan	3 920 123	4 153 005	4 372 603	4 591 781
Amerika B. D.	2 395 000	2 407 527	2 479 433	3 555 449
Rusya	474 890	527 133	673 395	773 088
Lâtin Amerikası	531 000	594 066	613 599	633 521
Avrupa	159 000	108 503	112 085	115 707
Asya	295 959	277 187	280 772	289 838

Hakikatte 1931 cihan istihsali *Oil Committée* nin tahminlerinden oldukça düşük idi. Vasatî, yevmî 3 770 000 fıçıyı geçmedi.

M. Kessler petrol sanayiini temizliyecek ve onu düzeltecek olan bir plânın tahakkukundaki müşkülât krşısında ümitsizliğe düşmedi ve 1931 deki ilk plânında en çok itirazları mucip olan noktaları da nazarı itibara almak suretile 1932 ilkbaharında yeni bir proje ile ortaya çıktı. Mumaileyh cihan istihsalini tahdit gavesile kurulack olan konferanslar mesaisine ve plânın tahakkukuna iştirake Rusyanın da davet edilmesini teklif etmektedir; ve diğer taraftan bu yeni projesinde M. Kessler, Amerika sanayicilerini, ilk plânında talep ettiği gibi istihsallerini resmî bir kanun ile tahdide icbar etmemekte ve onlara yalnız 1929 - 1930 da faaliyette bulunmuş olan *Export Association* u ihyayı ve ihracatlarını ona göre tanzimi teklif etmektedir.

Bu yeni Kessler plânı birincisinden daha müsait bir surette karşılandı; Ruslar kadar Amerikalılar da bu son plânın bir itilâfa değilse bile hiç olmazsa beynelmilel müzakerelere bir esas teşkil edebileceğini işrap etmişlerdir. Filhakika Amerika şirketlerinin teşebbüsü sayesinde 1932 senesi mayısı başında New-Yorkta beynelmilel bir konferans içtimaa davet olundu; petrol âleminin başlıca zümreleri ile Rus petrol sanayii mümessilleri bu konferansa iştirake çağırıldılar. Büyük petrol tröstlerini zaten meşgul eden başlıca şey Rus rekabeti olduğundan, cihan marşesinin düzeltilmesi, temizlenmesi gavesine matuf beynelmilel bir anlaşmaya vusul için bu bapta ilkönce Ruslarla mutabık kalınmak istenilmiş olması gayet tabiidir.

M. Kessler İngiliz şirketlerinin başlıca delegelerile New-York müzakerelerine iştirak etti. Bu toplantıda maddî hiçbir neticeye varılmış olmamakla beraber bu konferansın suya düşmüş olduğunu düşünenler-

den değiliz; bilâkis müzakerelerin daha müsait bir zamanda tekrar başlanmak üzere inkıtaâ uğrdığı intibaındayız. Halbuki Romanyalılarla, başlıca petrol şirketleri mümessillerinin de huzurile Pariste ve New-York'ta yapılan müzakerelerden büyük kumpanyalarla, tetkikimizde göstermeğe çalıştığımız veçhüzere cihan marşesindeki rolleri ihmallemeyecek Romanyalılar arasında vaki olacak bir anlaşma sayesinde beynelmilel marşelerde fiatların yükselmesine imkân veercek olan muayyen bazı neticelerin teressüm edebilmesi ihtimal dahilindedir [1].

Petrol sanayii bir dönüm noktasındadır; bu en acı ve en fena zamanlar acaba geçti mi? İstikbali acaba eskisine nisbetle daha iyi görmek hakkına malik miyiz? Petrol âlemini ve petrole bağlı ameleyi, memuru, hissedarı, tüccarı ve nihayet müstehlik sıfatile bizim hepimizi velhasıl yüzbinlerce kimseleri alâkadar eden bu sual bugün maalesef cevapsız kalmaktadır. Fakat bütün müzakerelerden ve umumun dikkatini celbeden bütün projelerden "konstrüktif" mahiyette bir hal çaresi belirir gibi olmaktadır. Petrol değerli, kıymetli bir maddedir. Hiçbir şey onun yerini tutamaz; petrol tabiatın beşeriyete bir mevhibesidir. Bunun beşerî cemiyete azamî menfaat temin edebilecek bir şekilde kullanılması icap eder. Bu maddenin israfı müstakbel nesillere karşı tevcih olunmuş bir cinayet demektir.

Diğer taraftan bu madde, - petrol sanayicilerinin teşebbüs ve gayretlerinin geniş bir surette mükâfatlandırılması lâzımgelmekle beraber, - mübalâgalı temettüleriyle zemin ve birkaç kişi lehine bir monopol teşkil etmemelidir. Bu meseleye doğru muhik bir hal çaresi bulunabilecek mi? Kat'î bir şekilde hal uzun zamanlar ister. Fakat velev muvakkat bile olsa biraz daha fazla selâmet ve hakkaniyet temin edecek hal çareleri bulunması aşyanı temennidir [2].

Nicola Pervouchine

Türkçeye çeviren: *A. Macit*

[1] Beynelmilel grup ile Romanya şirketleri beyinde, Pariste, delegasyon reislerinin yeni bir toplantısında uzun müzakerelerden sonra bir anlaşma olmuştur.

[2] Bu makale *Revue Economique Internationale* in ikinciteşrin 1932 nüshasında çıkmıştır.